

**ПРОБЛЕМИ ПРИ ИЗМЕРВАНЕТО НА ТРАНСАКЦИОННИ РАЗХОДИ
(ПО ПРИМЕРА НА БЪЛГАРСКИЯ АГРАРЕН СЕКТОР)
PROBLEMS IN MEASURING TRANSACTION COSTS
(BULGARIAN AGRICULTURAL SECTOR)**

**Минко Георгиев
Minko Georgiev**

Аграрен университет – Пловдив
Agricultural University – Plovdiv

e-mail: mm72gg@gbg.bg

Резюме

Трансакционните разходи представляват оценка на обществени отношения там, където има разпределение на права - в производството, на пазара и в административните процеси. Неправилното им измерване обаче е проблем, който води до задълбочаване на асиметрията на информацията, съпътстваща икономическата размяна. Това може да наложи изкривени сигнали и съответно вземане на неточни решения от икономическите участници. Целта на настоящата статия е изясняване на теоретичните и методическите аспекти при измерване на трансакционните разходи (по примера на аграрния сектор на България). Използваните в изследването материали и методи са познати от институционалния анализ. Измерването на трансакционните разходи се свързва с два основни подхода. Първият подход не дава достатъчно обоснована информация за дефектите в институционалната матрица. Вторият подход за измерване на трансакционните разходи дава възможност за разделяне на обществените отношения на две основни групи: (1) такива, които подпомагат икономическия растеж, и (2) такива, които предизвикват загуби. Той се оказва подходящ за определяне на факторите, които въздействат в процесите и може да послужи за налагане на посока на промяна в законодателството.

Abstract

Transaction costs represent the evaluation of public relations, where there is a distribution of rights - in production, marketing and administrative processes. Williamson (1985) puts them in the center of the overall economizing of the institutional environment. Improper measurement, however, is a problem that has led to increased information asymmetry accompanying economic exchange. This may have distorted signals, respectively, making incorrect decisions on the part of the economic actors. The purpose of this paper is to clarify the theoretical and methodological aspects of measuring transaction costs (for example the Agricultural Sector in Bulgaria). The materials and methods used in the study are known from the institutional analysis. Their measurement is associated with two basic approaches. The first is used by Wallis and North (1986). The measurement of transaction costs via that approach does not give enough sound information about defects in the institutional matrix. The second approach to measuring transaction costs used by Williamson (1979, 1985), allows for separation of public relations into two main groups: (1) those that support economic growth and (2) those that cause losses. The latter appears to be suitable for determining the factors that influence the processes and may serve to enforce the direction of changing the legislation.

Ключови думи: трансакционни разходи, измерване.

Key words: transaction costs, measuring.

ВЪВЕДЕНИЕ

Coase (1988) определя познанието за трансакционните разходи като база за изясняване на случващото се в икономиката, законодателството, политиката. В същото време в различните аналитични рамки дефинирането им е затруднено поради липсата на стандарт за измерване. Това води до изкривени

сигнали за тези, които ползват аналитична информация, и до грешки при вземането на важни институционални решения, каквито са законовите промени.

Трансакционните разходи са основа на неонституционалния анализ. Те са средството за оценка на случващото се в организациите. Познати са

две основни концепции при измерването им. Първата е на Wallis and North (1986). При нея измерването на трансакционните разходи става с помощта на разделянето на икономическата системи на две части: (а) трансформационен и (б) трансакционен сектор. Трансформационният сектор е определен от разходите за преработка – вложените в производството ресурси, а вторият, трансакционен сектор – от онези дейности, които подпомагат производствените чрез така нареченото трансактиране, представляващо конкретното право на ползване, правото на приход от използване, на правото на изключване на ресурсите и правото на тяхната размяна (North, 2000, p. 45). Така трансакционните разходи се разглеждат като част от производствените отношения.

Друг подход е този на Williamson (1979, 1985). В него трансакционните разходи са поставени в аналитичната среда на контракта. Трансакционните разходи са средството, с което се интегрират в едно икономическите процеси, заедно с тяхната промяна Williamson (1998). Договорите и координационните им механизми са универсална рамка, с която се напасва системата от отношения на пазарно, производствено, административно и други нива, оценени чрез измерваните - трансакционни разходи.

Целта на настоящото изследване е чрез сравнение на различните теоретични и методически подходи за измерване на трансакционните разходи да се обоснове подходяща аналитична рамка за неоинституционален анализ на аграрния сектор на страната.

Обектът на изследване са организациите в аграрния сектор на страната.

Етапите, през които минава изследването, са:

1. Изясняване на теоретични проблеми, свързани с начина на икономизиране и измерване на обществените отношения.
2. Анализ на методическите проблеми при декомпозицията на конкретните процеси и емпирично измерване на трансакционните разходи.
3. Дефиниране на подходяща аналитична рамка за измерване на трансакционните разходи в аграрния сектор.

ТЕОРЕТИЧНИ ПРОБЛЕМИ НА ИКОНОМИЗИРАНЕ НА СРЕДАТА И ДЕФИНИРАНЕ НА АНАЛИТИЧНИТЕ РАМКИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА ТРАНСАКЦИОННИ РАЗХОДИ

North (2000, p. 46) счита, че съществува един основен проблем при измерването на трансакционните разходи. Ученият е на мнение, че самото им дефиниране е обусловено от информационни асиметрии. Начинът на протичане на информацията е

предпоставката за ограничаване на практическото използване на трансакционните разходи в анализите.

Всяка икономическа размяна води до различни оценки, чрез стойностите, задавани с помощта на информацията. При търговията на стоки например, заради начина на протичане на информацията, страните - купувач и продавач, имат различно отношение и различни ползи от размяната. Асиметрията на информацията, породена от многообразието на различните субективни мисловни модели на индивидите, създава специфика на възприемането и остойността на ресурсите. От там ползите за икономическите актьори са определени не само от конкретните свойства на разменяните активи, а и от начина, по който информацията от заобикалящата ги среда влияе на осъществяването на личните им цели. Естествено е едната от страните в процеса на размяна да има по-голям обем информация за тези свойства, както и да се адаптира по-добре към непрекъснатите информационни промени. Продавачът на коли например има повече информация за продаваната от него кола (разход на гориво, надеждност на двигателя или спирачната система), както и продавачът на застрахователни полици знае много по-малко за здравето на застрахования човек, от него самия, в случите, когато сключва с последния застраховка живот North (пак там).

На определен етап участниците в размяната усвояват информационните потоци, превръщайки ги в някакъв тип икономическо предимство. Например поради липсата на достатъчно информация за цените или печалбата дадени актьори имат възможност да увеличават или да намаляват цените на разменяните стоки. Съответно те могат да спекулират с поддържащите информационни права на собственост (осъществени чрез някакъв информационен носител – документ или електронен трансфер на информация) и така да спечелят повече за себе си. Такова асиметрично протичане на информацията, дефинирано за пръв път от Akerlof (1970), представлява форма на неопределеност, която създава условия за допълнителни плащания в процеса на размяна. Тези допълнителни плащания са част от ползите за едната от страните в процеса, но са и същевременно разход за останалите. Колкото е по-голяма информационната неопределеност, толкова са повече и предимствата за една от двете страни в размяната, съответно толкова са по-високи и трансакционните разходи. Това обаче затруднява измерването на трансакционните разходи и съответното икономизиране на средата.

Концептуалният проблем, свързан с икономизирането на средата, е в основата на измерването на властта на индивидите върху вещите (ресурсите). Размерът на властта е пряко свързан с

преотстъпването на правата на собственост в процесите. Принципалът предоставя част от своите права на агента, като така си спестява част от разходите, които иначе би платил за защитата им или за осъществяването на съответен контрол. По този начин принципалът снижава и риска от информационна неопределеност, и успява да осъществи по-пълно набора от ползите, свързани с ползите ресурс или неговите свойства, съответно редуцира загубите от това сам да измерва трансакционните разходи. За да се измерят и оценят правата на собственост, да се икономизира средата, е достатъчно да се познават механизми за прехвърлянето и защитата им, т.е. да се познават конкретните пазари и начина на осъществяване на пазарни размени (Cheung, 1986). Как обаче следва да се измерват стойностите на конкретното право, ако липсва информация за неговата пазарна стойност. Такъв е случаят, ако ресурсът е изваден от пазарна употреба. По проблемите на съществуването на пазарни и непазарни трансакционни разходи работят Furbotn and Richter (1998, p.43). Тази концепция отново поставя в центъра на анализа важността от измерването на трансакционните разходи, без обаче да решава проблемите на конкретния начин, по който дефинирането им да прави измерването опростено, в сравнително лесна за използване аналитична рамка.

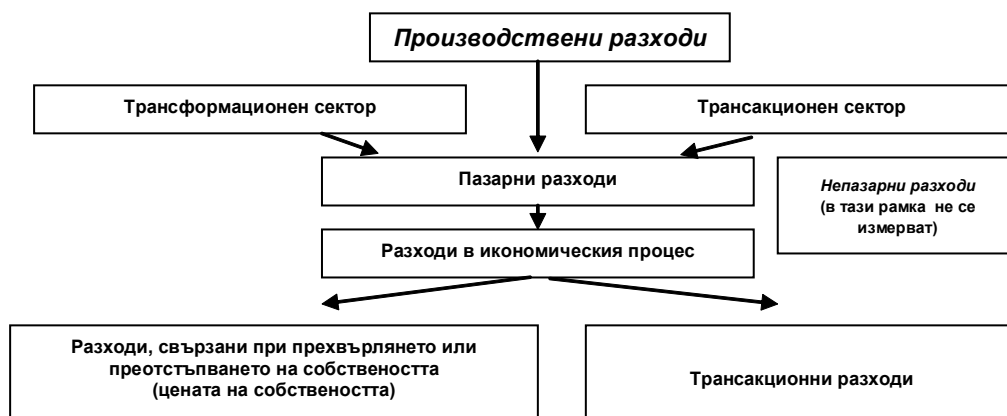
Друг проблем при икономизирането на средата е институционалната промяна и преадаптацията на субектите на ниво договорен процес (Williamson, 1979, 1985). Контрактите интегрират обществените отношения чрез наличната си координационна структура и представляват поле за изследване на конкретните микроаналитични актове на актьорите. Чрез контрактите се икономизира трансформацията на обществените отношения. Проблемите, свързани с измерването на разходите в контрактите, са породени от това как последните протичат и се начисляват, т.е. кога и кое представлява началото, съответно край на процеса и в кой точно момент е започнала преадаптацията на икономическите субекти. Примерно в даден пазарен контракт, покупко-продажба, сравнително лесно може да се определи началото му, с първата трансакция. Липсва обаче единство в теорията в кой точно момент следва да завърши този договор. Възможно е край да бъде сключването на контракта или някакъв друг юридически момент (незадължителен за всички юридически типове, както е изповядването му, когато законът изисква нотариална форма). Възниква и въпросът кога приключва контрактният процес при периодичните контракти, каквито са наемите, за които законът не фиксира точно определена форма и точно определен момент на приключване, а и до сключване на последните може въобще да не се

стигне, т.е. контрактите да са незавършени. Ситуацията се усложнява, ако бъдат включени правата, определящи разходи, свързани с неизпълнението, защото тогава самият процес следва да стане неограничен и неопределен във времето. В такъв случай никой няма да може да установи как и кога приключва прехвърлянето на права от даден контракт, ако той продължава (прелива) в съдебен процес, освен ако последният (съдебният процес) не бъде изследван под формата на отделен контракт. Още по-сложно става измерването при контракти, каквито са тези, свързани с наследствените права. Кога трябва да се приеме за начало при непазарни контракти, каквито са завещанието или наследяването. С момента на самото намерение за сключване на контракт или с момента на възникване на наследствени права (смъртта на наследодателя, която никой не може да предвиди). Договорът като средство за икономизиране на обществените отношения отново не дава всички отговори на въпроса кои са точно трансакционните разходи и как следва да бъдат измерени.

Теоретичните рамки са довели до два основни подхода при извършването на емпиричните измервания на трансакционните разходи. Първият се базира на начина на измерването, използвано от Wallis and North (1986). Вторият се гради върху концепцията на Williamson (1985) за измерване на микроаналитичните действия в икономическите процеси.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ ЗА ЕМПИРИЧНИ ИЗМЕРВАНИЯ НА ТРАНСАКЦИОННИТЕ РАЗХОДИ

При измерването, предложено от Wallis and North (1986), към цената на ресурса се прибавят разходите за гарантиране на изпълнението и разходите за информация. На практика, ако се даде пример за трансакционни разходи, генерирани за даден пазар, то това означава, че към разходите за цената на вещта при нейната продажба следва да се прибавят и онези разходи, с които се защитават процесни права - за документи, адвокатски такси и др. Това обаче означава, че няма да бъдат отделяни и измервани онези разходи, които забавят икономическия растеж. Според Davis (1986, p.152) съществува и позитивна връзка между увеличаването на ръста на икономиката и увеличавания трансакционен сектор, защото увеличените разходи за труд може да водят до по-високи резултати заради по-високата добавена стойност на определени видове труд. Слабост на този подход е и това, че едно и също плащане може да се възприема като разход за един участник и едновременно приход за друг. В този случай промяната нагоре на цените на ресурсите ще повиши размера на трансакционните разходи. Това обаче би могло да се възприема и като съответно увеличение на ползите за цялата икономика, защото цените на

Източник: собствена схема, базирана на концепцията на Wallis and North, 1986.

Фиг. 1. Метод за измерване на разходите (Wallis and North, 1986)
 Fig. 1. Method for measuring costs (Wallis and North, 1986)

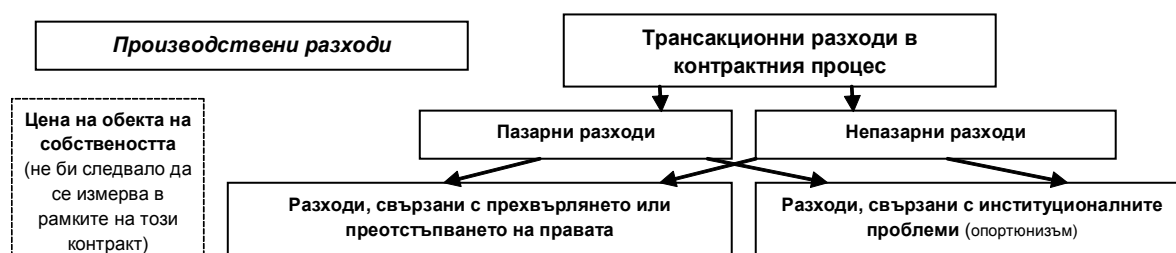
правата, получени от насрещните актьори също би била по-висока. Такъв дуализъм редуцира търсенето на проблеми, свързани с дефекти на институционалната матрица и обезсмисля измерването на трансакционните разходи.

Втората концепция за измерване на трансакционните разходи е разработена от Williamson (1979, 1985). Измерването на трансакционните разходи става за определен „отрязък“ на институционалната среда, наречен условно „контракт“. В тези рамки биват измервани дискретно структурите на икономическите процеси. На практика това означава, че биват дефинирани всички онези действия, които протичат вътре в процеса.

Пазарните и непазарните трансакционни разходи може да бъдат измерени сравнително лесно на базата на адаптирания за икономиката на трансакционните разходи метод ABC - activity based costing (Kaplan and Cupar, 1998, 1998b; Miller and Vollman, 1985). Рамката е доразвита на емпирично ниво от Benham and Benham (2001, 2004) за външните трансакционни разходи. Авторите считат, че към трансакционните разходи трябва да се прибавят и онези разходи, които системата натрупва като вид грешка

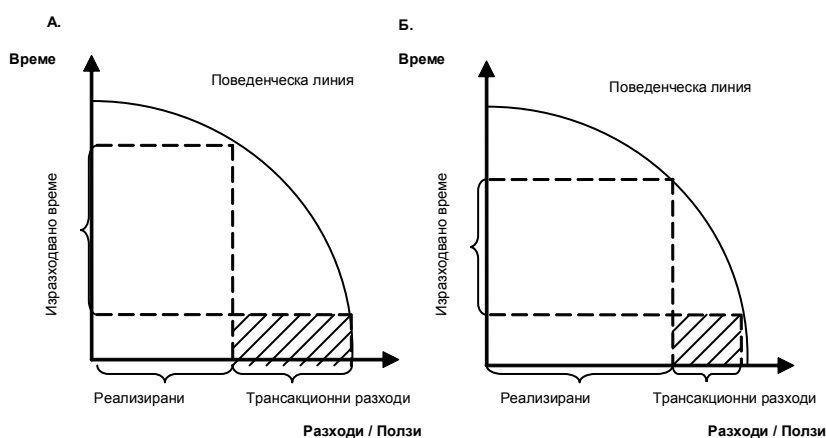
(загуба), произтичаща от времето и усилията за осъществяване на контрактите. Измерването на трансакционните разходи за време се базира на алтернативните плащания, представляващи пропуснати ползи (загуби) за икономическите участници заради невъзможността им да участват в икономическия оборот през времетраенето на контракта. Този начин позволява да се направи пълно икономизиране на системата чрез разделяне на системата на разходи, свързани с правата на собственост, и разходи, представляващи опортюнизъм.

Конкретен проблем на този подход е трудността да се измерят трансакционните разходи за опортюнизъм, които са „вътрешна“ част от самите цени на някои от правата на собственост. Например в цената на адвокатския хонорар не може да се определи колко от парите представляват форма на защита на правата и колко са вследствие на опортюнизма. Polski (2001, p. 17) търси начин да раздели тези групи разходи чрез анализ на „интереса от плащането“. Последното обаче трудно може да отговори на въпроса доколко цената на дадено право представлява интерес за икономическата система (договора), при положение че последната е съставена от многобройни и често насрещни интереси.

Източник: собствена схема, базирана на концепцията на Williamson, 1979, 1985.

Фиг. 2. Метод за измерване на разходите (Williamson, 1979, 1985)
 Fig. 2. Method for measuring costs (Williamson, 1979, 1985)

Източник: Собствена схема, базирана на концепцията на Benham and Benham, 2001, 2004.

Фиг. 3. Метод за измерване на разходите за време (Benham and Benham, 2001, 2004)

Fig. 3. Method for measuring the cost of time (Benham and Benham, 2001, 2004)

Подходът за измерване на трансакционните разходи, демонстриран от Georgiev (2009, 2011), се базира на подходите на Williamson (1985) и Benham and Benham (2001, 2004), допълвайки още една компонента в анализа. Трансакционните разходи за време биват породени и от бездействията на субектите в институционалната среда. В аналитичната рамка на контракта това създава условия за премахване на проблемите пред декомпозиране на отделните трансакции.

ИЗМЕРВАНЕ НА ТРАНСАКЦИОННИТЕ РАЗХОДИ В АГРАРНИЯ СЕКТОР НА СТРАНАТА

Измерването на трансакционните разходи в аграрния сектор на страната представлява конкретен анализ, следващ декомпозицията на конкретните процеси. За да се постигне това, следва да се измерят плащанията, икономически характеризиращи всяка една от конкретните трансакции и съответното им времетраене, от което накрая да се начислят общите трансакционни разходи. На пазарите в аграрния сектор трансакционните разходи може да бъдат дефинирани като: (1) от административните плащания в процеса, такси, данъци, хонорари; (2) разходите за придобиване на договаряне и информация – плащания за интернет, телефони и други комуникации; (3) разходите за опортюнизъм, алтернатива на загубите за времето, свързано с действията и бездействията в процеса.

Конкретните проблеми при измерването възникват заради разнородността на процесите. Първият тип процеси са производствените. В рамките на всяка фирма следва да се отделят производствените от непроизводствени дейности, като така се оцени времетраенето им, както и съответните алтернативи. В тези организации не се измерват плащания, свързани

с хонорари, такси и данъци. Оценяват се само загубите от неоползотворени възможности, след което се търсят решения за въвеждане на нови фирмени стандарти. Вторият тип процеси са онези, при които организационни рамки са пазарните процеси. При тях проблемът е да се начислят разходите за информация, защото последните, освен чисто комуникационни плащания, представляват и конкретно договаряне (пазарене). Коректното им измерване обаче би могло да създаде условия за законодателни решения, доближаващи пазарите до неокласическата им перфектно конкурентна форма на функциониране. Третият тип процеси са административните и съдебните, при които се защитават икономическите права на участниците от аграрния сектор. Основен проблем при тях е отделянето им от пазарните, защото, както бе споменато, пазарните контракти са съставени от плащанията за такси, данъци, които по същността си са резултат от административни процеси. Четвъртият тип процеси са вътрешните за администрацията – за службите, които охраняват и осигуряват прехвърлянето и защитата на права. Съществува обаче концептуален проблем, дали е нужно да се измерват тези разходи, защото издръжката на администрацията не е директно свързана с издръжката на аграрния сектор. Дали административната служба е ефективна, не зависи от това дали трансакционните разходи в останалите процеси са високи или ниски. Самите разходи може да бъдат прехвърлени и на частни субекти, примерно чрез приватизиране на този тип услуги, което да доведе до нов тип преразпределение на права, а правените трансакционни разходи да станат част от фирмените (първия тип процеси). При това положение измерването на трансакционните разходи в тези организации има смисъл само ако е съпроводено от решения, свързани

с намаляване на общия размер на издръжката им за постоянно и дългосрочно.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въпреки разнообразието от теоретични и методически проблеми, свързани с измерването на трансакционните разходи в аграрния сектор, последното няма алтернатива, що се отнася до оценяване на начина на промяна на правилата. Измерването им следва да насочва институционалните решения на всички нива и да усъвършенства обществената „технология“. Основните насоки за евентуални изследвания следва да бъдат определяне на тежестта на факторите, които въздействат върху измерването на трансакционните разходи.

REFERENCES

- Akerlof, G.*, 1970. The Market for Lemons: Qualitative Uncertainty and the Market Mechanism. – *Quarterly Journal of Economics*, 84, 488-500.
- Benham, Al., L. Benham*, 2000. Measuring the Costs of Exchange Reprinted by permission (with minor revisions) from Claude Ménard, editor (2000), *Institutions, Contracts and Organizations: Perspectives from New Institutional Economics*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 367-375.
- Benham, Al., and L. Benham, Br. Gunia, Mig. Jaramillo, M. Shirley, and D. Zylbersztajn*, 2004. Questionnaire on Costs of Exchange: Registering a New Firm Officially. *Ronald Coase Institute Working Papers*, 3, 1-26, <http://www.coase.org/workingpapers/wp-3.pdf>, (download 30.03.2007).
- Davis, E.*, 1986. Comment (on North and Wallis). – In: Engerman, S.L.; Gallman, R.E. (eds.): *Long-Term Factors in American Economic Growth*, Chicago and London: University of Chicago Press, 149-161.
- Georgiev, M.*, 2009. Assessment of the Amendments in Legislation in the Case of Firm Registrations. – *Economics and Management of Agriculture*, V. 5, p. 46.
- Georgiev, M.*, 2011. Institutional Analysis of Transactions in Agricultural Land Contracts in Bulgaria. – *Agricultural University, Agricultural Sciences*, V. 3, Plovdiv, Issue 5, 53–62.
- Furubotn, E., and Richter, R.*, 1991. The New Institutional Economics: An Assessment. – In: E. Furubotn and R. Richter, eds., *The New Institutional Economics*, College Station, TX, Texas A&M University Press, 1–32.
- Kaplan, R.S., and R. Cupar*, 1998a. Cost & effect: using integrated cost systems to drive profitability and rentability and performance. Boston: Harvard Business Press.
- Kaplan, R.S., and R. Cupar*, 1998b. Measure cost right: Make the right decision. Boston: Harvard Business Review, September/October, 96-103.
- Miller, J.G., and T.E. Vollman*, 1985. The Hidden Factory, *Harvard Business Review*, September-October, 142-150.
- North, D.*, 2000. Institutions, institutional change and economic performance, *Lik* 9.
- Poliski, M.*, 2001. Measuring Transaction Costs and Institutional Change in the US, *Commercial Banking Industry*, Institute for Development Strategies Discussion Paper ISSN 01-3. January, p.17.
- Wallis, J., and D. North*, 1986. Measurement Transaction Sector in American Economy, 1870-1970. – In: Engerman and Caman (eds.) *Long-Term Factor in American Economy Growth*. Chicago: Chicago University Press, 95-148.
- Williamson, O.*, 1979. Transaction-cost economics: The governance of contractual relations. – *Journal of Law and Economics*, 22 (2), 233-261.
- Williamson, O.*, 1985. The economic institutions of capitalism: Firms, markets, relational contracting. New York, NY: Free Press.

Статията е приета на 17.04.2012 г.
Рецензент – гл.ас. д-р Боряна Иванова
E-mail: borianaivanova@abv.bg